

تحلیل محتوایی کتاب‌های فارسی اول و دوم دوره راهنمایی
و بررسی میزان انطباق آن‌ها با نیازها و علاقه‌های دانش‌آموزان

روایت آمیزش تصویر و

علی‌اکبر کمالی‌نهاد

کارشناس بررسی محتوای آموزشی

اداره کل آموزش و پرورش استان مرکزی

محمد بهاری

معلم زبان و ادبیات فارسی شهرستان شازند

تعداد موارد استفاده
از جمله‌های مرکب و
طولانی زیاد است و
مناسب نیست

■ طرح سؤال‌ها و افق‌های تازه و جدید: مانند آوردن درس‌هایی با عنوان: «درس آزاد» که باعث شکوفایی ذهنیات و کشف توانمندی‌های دانش‌آموزان می‌شود. آر.ک. رشد آموزش راهنمایی تحصیلی، ۱۳۸۹. بخش‌هایی با عناوین «فکر کنید»، «فرصتی برای اندیشیدن» و «تفکر و تحلیل» در بخش‌های «روان‌خوانی» کتاب‌های فارسی، باعث ایجاد سؤال‌هایی جدید می‌شود.

■ تناسب میان حجم اطلاعات اصلی و حجم اطلاعات جنبی: کتاب‌های جدید در مقایسه با کتاب‌های قبلی، از ایجاز بهتری برخوردارند و مطالب مورد نظر در قالب متن‌ها و بخش‌های کوتاه و مناسب‌تری ارائه شده‌اند؛ مانند بخش‌های روخوانی (اطلاعات جنبی) متناسب با متن اصلی (مفاهیم اصلی)، که هر دو قسمت تقریباً از نظر حجم برابرند و با یکدیگر قرابت مفهومی دارند.

ارزیابی روشی

● در کتاب‌های مزبور، روش ارائه مطالب به شیوه یک‌طرفه نیست و در نتیجه دانش‌آموزان را فقط اثرپذیر و منفعل تربیت نمی‌کند؛ بلکه زمینه‌های برخورد فعالانه او را فراهم می‌کند؛ مانند چینش و سازمان‌دهی پرسش‌هایی با عنوان «خودارزیابی».

نوعی از تحلیل که برای برنامه‌ریزان درسی و مؤلفان بسیار مفید و ضروری است، «تحلیل محتوا» است. این نوع تحلیل کمک می‌کند تا مفاهیم، اصول، نگرش‌ها و... در قالب درس‌های کتاب، به طور عملی بررسی و با اهداف برنامه درسی، مقایسه و ارزش‌یابی شوند. [یارمحمدیان، ۱۳۷۷: ۳۳].

ارزیابی محتوایی

مهم‌ترین بخش نقد کتاب، ارزیابی محتوایی آن است. شاخص‌های ارزیابی محتوایی کتاب‌های درسی عبارت‌اند از:
■ روزآمدی: به روز شدن کتاب‌های فارسی راهنمایی، از مهم‌ترین اهداف محتوایی آن‌هاست که تا حدی انجام شده است. اما نکته مهمی که در این قسمت مدنظر قرار نگرفته است، گنجاندن مطالبی در این کتاب‌هاست که نیازمند استفاده از رایانه و نرم‌افزارها و محتوای الکترونیکی باشند تا دانش‌آموزان از رایانه و سایر وسایل و فناوری‌های نوین آموزشی، در راستای یادگیری بهتر و مؤثرتر، بهره ببرند.

■ مرتبط بودن مطالب کتاب درسی با سایر دروس وابسته: رعایت ارتباط افقی، از دیگر موارد شایان ذکر است؛ بین محتوای کتاب‌های فارسی سال‌های اول و دوم راهنمایی با سایر کتاب‌های درسی همان پایه، تناسب و هماهنگی وجود دارد.

● از دیدگاه برنامه‌ریزان، واژه دانش‌آموز، رنگ باخته است و واژه جدید «یادگیرنده فعال» جای آن را گرفته است. بنابراین، یکی از محاسن کتاب‌های تازه تألیف، استفاده از روش‌های متفاوت یاددهی - یادگیری فعال و پویاست.

● در متن‌های تاریخی و حکایت‌ها، نقش ماجرای تصویر اهمیت ویژه‌ای می‌یابد و رویکرد آموزشی تصویر، با نقش روایتی و ماجرای آن درهم می‌آمیزد. نقدی که از نظر تصویر وارد است، استفاده از تصویرهایی است که در آن‌ها رنگ‌های سرد و تیره غلبه دارند و نیاز به بازنگری و تجدیدنظر دارند.

ارزیابی زبانی

میزان رعایت زبان علمی در کتاب‌های درسی از مهم‌ترین موارد نقد کتاب است. زبان علمی، زبانی است که شفاف باشد و در آن از تعبیرهای مستقیم و واضح استفاده شود و خواننده را مستقیم به هدف مورد نظر راهنمایی کند. از ویژگی‌های کتاب‌های فارسی دوره راهنمایی، توجه به سواد خواندن است که در تألیف کتاب‌های جدید، از نتایج آزمون‌های جهانی «پرلز» به منظور تحکیم مبانی علمی و محتوایی کتاب‌ها استفاده شده است [۴۰]. در متن دروس تعداد موارد استفاده از جمله‌های مرکب و طولانی زیاد است و مناسب نیست. از سره‌نویسی و گرتب‌داری‌های نابه‌جا و نادرست پرهیز شده است، و مبحث وام‌گیری واژه با عنوان «قرض‌دهی و قرض‌گیری واژه‌ها» در صفحه ۵۹ کتاب فارسی پایه دوم ارائه شده است؛ هر چند خیلی کوتاه و ناقص به معادل‌سازی اصطلاحات تخصصی فقط در صفحه ۴۱ کتاب فارسی سال اول پرداخته شده است و تنها در تمرین صفحه ۴۳ همان کتاب، معادل فارسی چند واژه خواسته شده است که بسیار محدود و ناقص به نظر می‌رسد.

ارزیابی ساختاری

یکی از ایرادهای مهم، نداشتن اهداف کلی در متن کتاب است؛ مقدمه کتاب که با زیر عنوان «سخنی با دبیران» آمده است، شامل نکته‌های مورد نیاز دبیران، نحوه ارزش‌یابی مستمر و پایانی از کتاب فارسی و املا فارسی است.

در پایان هر درس، «تمرین‌های گوناگون»، «کارهای گروهی»، «خودارزیابی» و «نشأ» آمده است که دانش‌آموزان باید به صورت انفرادی یا گروهی به آن‌ها پاسخ بدهند. تمرین‌های پایانی هر درس از تنوع کیفی و کمی برخوردارند. تمرین‌های «کار گروهی»، باعث تقویت روحیه مشارکت و هم‌پاری بین دانش‌آموزان می‌شوند. در سازمان‌دهی پرسش‌های «خودارزیابی»، به سطوح ادراکی و آموزشی سؤال‌ها به دید علمی نگریسته شده است. نقدی که وارد است، این که اگرچه وجود «درس آزاد» یکی از ویژگی‌های مثبت کتاب‌های جدید است، اما به دلیل این که در بخش‌های پایانی قرار دارد و با پایان سال تحصیلی همراه می‌شود، بازخورد مناسبی ندارد و با توجه به اشتیاق دانش‌آموزان به این گونه موارد، بهتر است این درس‌ها بین درس‌های ۱۰-۱ کتاب گنجانده شوند.

در هر دو کتاب، جدول‌هایی درون تمرین‌ها آمده‌اند که باعث ایجاد تنوع در تمرین‌ها و باعث فعال‌تر شدن فکر

دانش‌آموزان می‌شوند و حس کنجکاوی و جست‌وجوگری آن‌ها را برمی‌انگیزند.

ارزیابی شکل ظاهری

○ **حجم کتاب:** با توجه به ساعات تدریس در هفته و وجود وقت لازم برای این کار، حجم کتاب متناسب و کافی به نظر می‌رسد.

○ **طبقه‌بندی و فصل‌بندی کتاب:** تقریباً بین حجم صفحه‌های هر فصل با بقیه فصل‌های کتاب، تناسب منطقی وجود دارد و هر فصل تقریباً بین ۱۷ تا ۲۴ صفحه حجم دارد.

○ **کیفیت حروف‌نگاری (تایپ):** در کتاب‌های فارسی راهنمایی از حروف‌نگاری‌های متفاوت و زیبایی استفاده شده و جای یکسانی حروف‌نگاری کتاب‌های قبلی را به خوبی گرفته است. مثلاً زیرعنوان‌ها در متن کتاب با حروفی متفاوت (از نظر رنگ، نوع و اندازه) آمده‌اند.

○ **صفحه‌آرایی کتاب:** صفحه‌آرایی کتاب‌های فارسی جدید تا حدی کامل شده‌اند، ولی از نظر به کارگیری رنگ‌ها اشکال‌هایی دارند و باید رنگ‌های گرم و روشن‌تر جای رنگ‌های سرد و تیره را بگیرند.

○ **نوع کاغذ:** استفاده از کاغذ خوب و سفید رنگ، بر جذابیت بیشتر کتاب‌ها می‌افزاید. درباره این کتاب‌ها، این مسئله رعایت شده و ایرادی بر آن وارد نیست.

○ **نوع جلد کتاب:** در پشت و روی جلد کتاب فارسی اول، از رنگ‌های روشن و شکل‌هایی ساده استفاده شده است. روی جلد کتاب فارسی دوم، زیباتر است و استفاده از تصاویر گل، پرنده و... همراه با سادگی، نشان‌دهنده هم‌سویی ادبیات و هنر است.

منابع

۱. انوری، حسن و علی محمد پشت دار (۱۳۷۷). آیین نگارش و ویرایش ۲. دانشگاه پیام نور. تهران.
۲. رضی، احمد (۱۳۸۸). شاخص‌های نقد کتاب‌های درسی. سخن سمت. تهران.
۳. سلیمان‌پور، جواد (۱۳۸۳). برنامه‌ریزی درسی با تأکید بر تحلیل محتوا. احسن. تهران.
۴. مجله رشد آموزش راهنمایی تحصیلی (۱۳۸۹). سمانه آزاد. تغییر ذائقه درسی. دفتر انتشارات کمک آموزشی. دوره شانزدهم.
۵. مجله رشد آموزش راهنمایی تحصیلی (۱۳۸۹). «ویژگی‌های برنامه درسی». گروه درسی زبان فارسی. دفتر انتشارات کمک آموزشی. دوره شانزدهم.

۶. یارمحمدیان، محمود (۱۳۷۷). اصول برنامه‌ریزی درسی. دوازدهم کتاب. تهران.

واژه دانش‌آموز، رنگ باخته است و واژه جدید «یادگیرنده فعال» جای آن را گرفته است

